

de lage landen

CONTEXT BIJ CULTUUR UIT VLAANDEREN EN NEDERLAND / NOVEMBER 2024 / € 19

+60
PAGINA'S
BOEKEN &
LITERATUUR

EEUWIG AMSTERDAM

750 JAAR DURVEN EN DROMEN

HOE AI DE BOEKENWERELD VERANDERT
NAAR EEN NIEUW PROJECT VOOR DE TAALUNIE
CULTURBELEID ALS IDEOLOGISCH SPANNINGSVELD

EDITO

- 4 **HET OPTIMISME VAN DE WIL**
HENDRIK TRATSAERT

UITGELICHT

EEUWIG AMSTERDAM

- 6 **15DE EEUW: REYERSZ & DIRCXZ
VAREN NAAR DE OOSTZEE**
GABRI VAN TUSSENBROEK
- 13 **16DE EEUW: DIRK VAN OS,
ANTWERPENAAR IN DE VOC**
ALICE BOOTS
- 20 **17DE EEUW: ANTONIO LOPES
SUASSO, EXPAT EN
KENNISWERKER**
HENK LOOIJESTEIJN
- 28 **18DE EEUW: WILLEM WRITS,
CULTUREEL ONDERNEMER**
MARLEEN DE VRIES
- 35 **19DE EEUW: SAMUEL SARPHATI,
STADSVERNIEUWER**
ADJAN VAN DONGEN
- 42 **20STE EEUW: BET VAN BEEREN,
KAPITEIN VAN EEN VRIJHAVEN**
TIJMEN VAN VOORTHUIZEN
- 50 **21STE EEUW: HET
GRACHTENGORDELDIER,
OF DE MYTHE VAN DE ELITE**
KARIN WOLFS
- 60 **2075: HET AMSTERDAM
VAN HANNAH**
FLOOR MILIKOWSKI

TAAL

- 66 **DE TAALUNIE HEEFT
EEN NIEUW STREVEN NODIG**
RIK VOSTERS
- RECENSIE
- 76 TIM DEN HEIJER
Bromvliegtaal
WIM DANIËLS
De dunne Daniëls
CYNTHIA VAN HEE EN VÉRONIQUE
HOSTE (RED.)
Taaltechnologie ontrafeld
HEDDE ZEIJSLTRA
De betekenis van woorden
- COLUMN
- 80 **SLA DE BLADZIJ OM!**
MARTEN VAN DER MEULEN

SAMENLEVING

- 82 **INTERVIEW MET EXPERT
CULTURBELEID BART CARON**
TOMAS VANHESTE

RECENSIE

- 90 HANS SCHNITZLER
Filosofie van de kroeg

GESCHIEDENIS

- 94 **NIEUW LICHT OP
MARGARETHA
VAN PARMA**
KATRIEN LICHTERT

RECENSIES

- 102 BART VAN LOO
Stoute schoenen
- 106 PAUL MOEYES
Strijdtonelen
- 110 FLIP VAN DOORN
De ronde van België
- 114 HANS MULDER
Verhalen van de natuur
- FRANK WESTERMAN
Zeven dieren bijten terug
- KRIS STRUYF
Vol van natuur

COLUMN

- 118 **ZWIJGRECHT**
ELWIN HOFMAN

KUNST

- 120 **STOF TOT
NADENKEN:
TEXTIELKUNST**
MAARTEN BUSER

OPINIE

- 130 **FAIRE THEATERKRITIEK
IS GEEN CONSUMENTENADVIES**
EVELYNE COUSSENS

COLUMN

- 138 **ZWART, WIT**
GERDIEN VERSCHOOR

LITERATUUR

- 140 **AI IN DE UITGEVERIJ**
MAARTEN DESSING
- 146 **ZIT SCIFI IN DE LIFT?**
MAX URAI
- RECENSIES
- 154 THOMAS HEERMA VAN VOSS
Het archief
- 156 ILSE JOSEPHA LAZAROMS
Elders
- 158 STEFAN HERTMANS
Dius
- 161 ANGELO TIJSSENS
Het einde van de straat
- 164 MARIKEN HEITMAN
De mierenkaravaan
- 166 MAARTJE WORTEL
Camping
- 168 ALMA MATHIJSEN
Onderland
- 172 ROBBERT WELAGEN
Averij
- 174 CAROLINA TRUJILLO
De instructies
- 176 MARIA KAGER
*De buitengewoon geslaagde
opvoeding van Frida Wolf*
- 178 CYRILLE OFFERMANS
Een koord boven de afgrond
- 181 MYRIEM EL-KADDOURI
*Hier ligt de waarheid
in overdaad*
- SOPHIA BLYDEN
Dobberen
- SHOLEH REZAZADEH
Neem ruim zei de zee
- NELE BUYST
CORPS, poreus

DERBY DER LAGE LANDEN

- 186 **KUS AAN HET KAMPVUUR**
ANOUC VAN KAMPEN
- 192 **CECI N'EST PAS AMSTERDAM**
HERR SEELE
-
- 188 **MEDEWERKERS
AAN DIT NUMMER**
- 190 **COLOFON**
- 191 **STEUN & MECENAAT**

HET OPTIMISME VAN DE WIL

Eerder dit jaar zag het proefschrift van Bart Caron het licht: *Cultuurbeleid en ideologie. Kan je het cultuurbeleid politiek-ideologisch typeren?* Omdat cultuur en beleid wezenszaken zijn, peilen we de voormalige voorzitter van de Commissie voor Cultuur, Jeugd, Sport en Media in het Vlaams Parlement in dit nummer naar zijn inzichten. Wat wij al langer aanvoelen, wordt in Carons proefschrift wetenschappelijk gestaafd: kunst en cultuur worden meer en meer geïnstrumentaliseerd ten behoeve van een politieke ideologie; verambtelijking en verzakelijking tieren welig; het ambitieniveau stagneert binnen een groeiend conservatisme.

Een zeker pessimisme was Caron al niet vreemd als het ging om de Vlaams-Nederlandse samenwerking. En toen brak Prinsjesdag aan en lag de rijksbegroting op tafel. Het nieuwe (ultra)rechtse kabinet voelt een noodzaak stevig te bezuinigen en spaart daarbij ook onderwijs en cultuur niet. Prinsjesdag als bijltjesdag. Momenteel zijn een pak besparingen op cultuur nog niet geoormerkt, maar wij lazen in die rijksbegroting alvast dat de middelen voor onze anderstalige missie door het ministerie van Onderwijs, Cultuur, Wetenschap (OCW) in 2027 zwaar beknot en in 2028 geschrapt zullen worden. Dat zijn middelen die ons al meer dan twintig jaar verstrekt worden omdat wij de taal en cultuur van Nederland en Vlaanderen in het buitenland uitdragen via onze anderstalige publicaties. Ze passen in een akkoord tussen OCW in Nederland en het Vlaamse Departement Cultuur, Jeugd & Media over de Vlaams-Nederlandse samenwerking, en steunen op een basis van “wederkerigheid”, ofwel gelijk opgaande inspanningen van beide overheden.

Het belang van die samenwerking werd nog eens expliciet herhaald in de slotverklaring van de Vlaams-Nederlandse top van 31 januari 2023 in Den Bosch. En in het Vlaamse regeerakkoord van 27 september 2024 lezen wij deze passage:

“De Vlaams-Nederlandse samenwerking blijft de basis waarop we onze taal uitdragen. (...) We zien daarnaast meerwaarde in het maken of organiseren van boekenbeurzen, literaire programma’s, theaterfestivals, films... samen met Nederland. Literatuur Vlaanderen, Huis deBuren, de Brakke Grond, Ons Erfdeel en het Vlaams Audiovisueel Fonds zijn onze bevoorrechte partners.”

Maar in het recente Nederlandse regeerakkoord is er geen enkele vermelding van deze samenwerking. Is de noodzaak van Vlaams-Nederlandse samenwerking binnen ons taalgebied ten noorden van de staatsgrens in een goed jaar tijd helemaal gekanteld? We betreuren dit, en blijven in gesprek op meerdere niveaus.

Deze zorgen doen even vergeten dat er ook goed nieuws is en dat we “het optimisme van de wil moeten omarmen naast het pessimisme van de geest” (vrij naar Antonio

In ‘Eeuwig Amsterdam’ vertellen we acht verhalen die we ophangen aan een markante figuur die een sleutelrol speelde in de ontwikkeling van de stad

Gramsci). De websites van *de lage landen*, *les plats pays* en *the low countries* zijn helemaal vernieuwd, met stralend leescomfort en betere zoekfuncties. Het grote Taalfeest in samenwerking met de VRT en Onze Taal was een succes: op naar de volgende editie! En hier ligt toch maar mooi een nieuw nummer te blinken met als themadossier ‘Eeuwig Amsterdam’, naar aanleiding van de 750ste verjaardag van de stad, die in 1275 samen met haar bewoners voor het eerst werd vermeld in een officieel document, het Tolprivilege.

Organiseer in je vriendenkring een rondvraag naar wat mensen spontaan associëren met de stad aan het IJ, en je krijgt gegarandeerd een pak antwoorden van deze strekking: de geur van nederwiet, de roodverlichte Walletjes, racende fietsers... Maar Amsterdam is natuurlijk ook datgene wat voorbij de simpele clichés gaat: de zin voor emancipatie waar deze stad van doordeesemd lijkt, en de schoonheid en romantiek van haar kunsten en architectuur. Heel wat morele, sociaal-politieke en artistieke vernieuwingen ontstonden het eerst daar, dankzij een constante instroom van ambitieuze, verlichte migranten die de kans grepen om te ontwerpen, te ontdekken, te maken, anders te gaan samenleven, kortom: te vernieuwen.

In ‘Eeuwig Amsterdam’ vertellen we acht bijzondere verhalen die we telkens ophangen aan één markante figuur die een sleutelrol speelde in de ontwikkeling van de stad: een geniale koopman, een stoutmoedige café-uitbaatster, een cultureel ondernemer... Zo geven we ruim aandacht aan Amsterdam als stad van handel en grote ondernemingen, vroege multiculturele hotspot, baken van intellectuele uitwisseling, vrijhaven voor queers en kunstenaars. Uitsmijter is een toekomstbeeld van Floor Milikowski: zo zou Amsterdam er over vijftig jaar kunnen uitzien, tussen een realistische projectie van het heden en een utopie in. Op 13 december is er een sprankelend avondprogramma in de Brakke Grond, waar we het nieuwe nummer presenteren. Welkom!

Tot slot rest mij afscheid te nemen omdat ik de Brusselse literatuurorganisatie PassaPorta ga leiden. Met enige pijn in het hart verlaat ik na vier boeiende jaren dit huis. Het was een eer u, de lezer, te dienen. De inhoud is scherper geworden, onze naam klinkt luider. Ik laat het huis in de deskundige handen van een versterkt team en een waakzaam bestuur. Toen ik in volle coronacrisis aantrad, was de liefde voor onze taal en cultuur ons bindmiddel van op afstand. Dat was onze invulling van dat fameuze optimisme van de wil. Aan mijn gewaardeerde collega’s geef ik vandaag het stokje door, waarop “blijf ongebonden en onverschrokken” geschreven staat, zoals mijn voorganger het destijds aan mij opdroeg. Mooie, nieuwe hoofdstukken zullen worden toegevoegd. *Verba volant, scripta manent.*

HENDRIK TRATSAERT
HOOFDREDACTEUR

REYERSZ & DIRCXZ, INTERNATIONALE HANDELAREN IN EEN GROEIENDE STAD

In 1485, toen Amsterdam nog een jonge stad was, woonde in de Kalverstraat een man die Reyer Dircxz heette. Samen met zijn oom Symon dreef hij handel op de Oostzee. Amsterdam was toen door en door katholiek. De Oude en de Nieuwe Kerk waren nog niet af, de waterlopen waren deels onbeschoeid, de huizen vrijwel allemaal van hout. Maar Amsterdam was, als gevolg van internationale ontwikkelingen, hard op weg een stad van betekenis te worden. Handelaren als Reyer Dircxz speelden daarbij een belangrijke rol.

GABRI VAN TUSSENBROEK

In 1485 was Symon Reyersz een al wat oudere handelaar die jaarlijks een reis naar Danzig maakte om zaken te doen. Elk jaar maakte hij dezelfde reis, verbleef hij in hetzelfde logement, kocht en verkocht min of meer dezelfde goederen, deed zaken met dezelfde kooplieden.

Symons neef, Reyer Dircxz, werd in 1485 eenentwintig jaar oud. Hij had leren lezen en schrijven, kende de grondregels van het boekhouden, en werd in Amsterdam ingewijd in de fijne kneepjes van de handel. Hier voerde hij overleg met handelaren uit het Oostzeegebied, deed zaken in een van de drukbezochte herbergen in de Warmoesstraat, en correspondeerde met zijn oom terwijl die aan de verre Oostzeekust verbleef. Twee jaar later zou Reyer zijn oom voor het eerst op zijn reis vergezellen, om kort daarop, toen hij er de weg eenmaal kende, zelfstandig naar Danzig te gaan. Op die manier nam hij het werk van zijn oom langzaam over.

Reyer Dircxz en zijn oom leefden in een tijd waarin Amsterdam een aanzienlijke groei doormaakte. Getroffen door een enorme stadsbrand in 1452 maakte de stad nog steeds een haveloze indruk. De stad kende wat ambachtelijke nijverheid. Er waren brouwers en zeepzieders actief, er werden schepen gebouwd en er vond overslag plaats. Maar indrukwekkend was de stad nog niet. De lage huizen waren van hout, hadden slechts zelden een verdieping, en alleen de kerken en sommige kloosters vertoonden wat meer allure.

Het belang van de stad begon echter steeds meer op te vallen. Een anonieme schrijver, die rond 1500 een beknopte geschiedenis van Amsterdam schreef, merkte op dat de stad weliswaar “by nae de Joncste”, maar tevens de “vermaerste van alle de

Vogelvluchtkaart van Amsterdam door Cornelis Anthonisz, 1544. Indrukwekkend was de stad nog niet in de vijftiende eeuw. De lage huizen waren van hout, hadden slechts zelden een verdieping

© Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, Amsterdam

steden van Hollandt” was. De handelsactiviteiten van de inwoners strekten zich uit van de Middellandse Zee in het zuiden tot aan de kusten van Noorwegen en het Baltisch gebied in het noorden. Andere steden in Holland bleven volgens de anony-mus ver achter bij de omvang en verscheidenheid van de Amsterdamse handel.

De gunstige ligging aan het IJ, die uitmondde in de Zuiderzee, hielp daar zeker aan mee. En ook de manier waarop het stadsbestuur verweven was met de handel. De haven was al sinds het begin het economisch centrum. In 1477 was de raad van de stad – de Vroedschap – uitgebreid van vierentwintig naar zesendertig leden, een paar jaar later had de landsheer, koning Maximiliaan van Oostenrijk, Amsterdam de opdracht gegeven een stadsmuur te bouwen. De markten werden drukker en drukker. Het kwam steeds vaker voor dat de stad te vol was en straten, bruggen en stegen verstopt raakten. Het stadsbestuur was voortdurend bezig orde te scheppen in de chaos.

**Maximiliaan I
van Oostenrijk,
geportretteerd door
Albrecht Dürer in 1519.
Deze landsheer
gaf Amsterdam
de opdracht
een stadsmuur
te bouwen**

© Kunsthistorisches
Museum, Wenen

HANDEL IN DEN VREEMDE

Tallose handelaren waren jaar in jaar uit bezig de positie van Amsterdam als handelsstad uit te bouwen. Toch zijn de bronnen over de mensen die dat deden nogal schaars. Dat we meer dan vijfhonderd jaar later iets weten over het leven van Reyer Dircxz en zijn oom Symon, is te danken aan hun bewaard gebleven koopmansboekje dat zij van 1485 tot 1490 bijhielden. In dit kleine boekje noteerden zij welke zaken zij in Danzig deden. Hun aantekeningen dienden om overzicht te houden van transacties die moesten worden afgewikkeld, wie er nog moest betalen en wat er werd betaald, waarna – als de zaak eenmaal was afgedaan – de post in het boekje kon worden doorgestreept. Het ging om laken en hout, olie en wijn, af en toe een lading zout, maar vooral heel veel graan.

Het koopmansboekje van Reyer Dircxz en zijn oom is de vroegste persoonlijke getuigenis van Amsterdamse handelaren die opereerden in een uitgebreid netwerk van contacten. Hierdoor krijgen we een beeld van hoe handelaren zoals zij jaarlijks de reis naar Danzig maakten. Wat in het Oostzeegebied niet te koop was, brachten schippers uit de Lage Landen mee. Amsterdam had een bescheiden exportindustrie met

Bladzijde uit het koopmansboek van Reyer Dircxz. Het is de vroegste persoonlijke getuigenis van Amsterdamse handelaren die opereerden in een uitgebreid netwerk van contacten

© Stadsarchief Amsterdam

laken, olie en zeep, maar ook Franse wijn en haring maakten deel uit van de lading. Omgekeerd kochten zij hier producten die zij in hun thuishavens konden slijten: tarwe en hout, pek en teer, huiden en andere producten. In Danzig kwam de handel uit een enorm gebied samen. Uit het binnenland kwamen as, pek en teer. Uit Groot-polen, met name uit Poznań kwam laken en via handelssteden als Lemberg en Krakau stond Danzig in verbinding met Hongarije, de Karpaten en de Oriënt.

De handel van Amsterdam en van Danzig vulden elkaar op een vrijwel natuurlijke wijze aan. Anders dan Amsterdam was Danzig een Hanzestad, lid van het verbond van steden die gezamenlijk probeerden hun belangen te monopoliseren. Maar toch was ook Danzig niet zo gebrand op het in stand houden van het Hanzemonopolie. De vrije handel stond voorop. Wat dat betreft had Danzig veel gemeen met Amsterdam. Ook hier waren namelijk redenen om zich tegen de Hanze te verzetten, zodra die de lokale belangen in de weg zat. En dat was tegen het einde van de vijftiende eeuw, toen er tussen Lübeck – de hoofdzetel van de Hanze – en Danzig een verwijdering optrad, steeds vaker het geval.

De Dam met de kaasmarkt, anonieme prent, circa 1570 © Stadsarchief Amsterdam

HET BELANG VAN HET GRAAN

In de tijd van Reyer Dircxz voeren een kleine honderd schepen per jaar van Amsterdam naar Danzig. Van de al genoemde goederen was tarwe en koren verreweg het belangrijkste handelsproduct. Toen Reyer en Symon in het voorjaar in Danzig aankwamen, was het nog te vroeg voor de nieuwe oogsten. Maar zij zullen vanaf het begin de berichten over de verwachte opbrengsten van het land goed in de gaten hebben gehouden. Een stad met korenrijke velden buiten de stadsmuren was in meerdere opzichten in het voordeel. Mits er geen misoogsten of rampen waren, was de eigen voedselvoorziening daarmee gewaarborgd. Bovendien kon het overschot worden verkocht. Bijvoorbeeld aan Holland. Het land met zijn duinen, venen en meren bood veel te weinig plaats aan velden voor akkerbouw. Dat probleem speelde niet alleen in Holland. De vraag naar tarwe en rogge was in heel Europa gigantisch.

Lange tijd waren het zuiden van Vlaanderen en het noorden van Frankrijk van vitaal belang geweest voor de aanvoer van graan, zeker toen de landbouwgrond in Holland verslechterde en er meer moest worden geïmporteerd. Maar oorlogen met Frankrijk bemoeilijkten de import aanzienlijk. De Franse koning liet in 1477 de korenvelden rond grenssteden als Dowai (Douai) en Valenciijn (Valenciennes) vernielen, om de gewesten Holland, Zeeland en Vlaanderen uit te hongeren. Het was hierdoor niet meer dan logisch dat in Holland werd gezocht naar andere, stabielere kanalen om graan te importeren. De exporten van graan uit het oosten van Engeland waren

Prent getiteld *De Groote en Kleene kraan in het Y; behoorende, de eerste, in het jaar 1498, aan de Huy-sitten Armen in de parochie van S. Niklaas* © Stadsarchief Amsterdam

doorgaans te gering, en Zeeland, Utrecht en de gebieden rond de Rijn en de Maas hadden hooguit een regionaal belang. Het Oostzeegebied ontpopte zich echter steeds meer tot de korenschuur van Europa. In de tijd dat Reyer en zijn oom Symon in de handel actief waren, vervijfvoudigde de graanhandel met Danzig, terwijl ook Riga en Reval (Tallinn), en in hun kielzog Elbing en Koningsbergen belangrijke exporthavens waren.

Dat aan de Oostzee zoveel graan voorhanden was, lag ook weer aan politieke omstandigheden. De Centraal-Europese export van graan was in 1453 bemoeilijkt door de Val van Constantinopel. De afzet via de Zwarte Zee was gedecimeerd en voor de gebieden die hierdoor werden getroffen, was de handel met het noorden een aantrekkelijk alternatief. Het was vooral de rivier de Weichsel die als hoofdverbinding diende. De rivier ontsprong in de Karpaten, op de grens met het huidige Slowakije en slingerde zich meer dan duizend kilometer noordwaarts, om bij Danzig in zee te eindigen. Vanuit het oosten sloten rivieren uit Wit-Rusland en Oekraïne op de Weichsel aan. De opbloei van Amsterdam in de vijftiende eeuw kan dus niet los worden gezien van deze grote internationale politiek.

DE KEIZERSKROON VOOR AMSTERDAM

Voor Reyer Dircxz was Danzig een havenstad van wereldformaat, duidelijk een maat groter dan Amsterdam. Terwijl Amsterdam nog minder dan tienduizend inwoners had, waren dat er in Danzig al meer dan drie keer zoveel. Schepen uit Amsterdam vormden

De haven was al sinds het begin het economisch centrum van Amsterdam

weliswaar een belangrijke handelsvloot, maar het prestige van Amsterdam bleef achter bij vrije rijkssteden als Hamburg, Bremen, Lübeck en Danzig. Die vrije steden vielen rechtstreeks onder de keizer, en de keizerlijke kroon was daarvan het bewijs.

Het Amsterdamse stadsbestuur probeerde daar wat aan te doen. Toen Maximiliaan – hoewel hij op dat moment nog geen keizer was – in ruil voor een lening in 1489 aan Amsterdam het privilege gaf de keizerskroon in zijn wapen te voeren, was het de eerste keer dat een Hollandse stad een dergelijke eer te beurt viel. Amsterdam kreeg het bijzondere voorrecht omdat de stad nog met geen “behoorlyk wapen gheciert” was en omdat de poorters, meer dan die van andere steden in Holland, met schepen op Europees niveau handeldreven.

Het was dat laatste punt dat ook voor Reyer en Symon van belang was. De kroon verleende status en dwong respect af. Met alle privileges die Amsterdam al bezat, was de stad in Holland het grafelijke gezag al lang ontstegen. Door de kroon in het wapen leek het voortaan alsof Amsterdam op gelijke hoogte stond met haar belangrijkste concurrenten. Die kroon verscheen vervolgens op officiële documenten, en – voor schippers en handelaren van belang – op alle zee- en vrijgeleide brieven. Het stadsbestuur lijkt dit slimigheidje te hebben bedacht om de status van Amsterdam in één keer tot het hoogste niveau te verheffen, ongeacht de vraag of de kroon nu keizerlijk was of niet. Met dat laatste zouden historici zich pas veel later gaan bezighouden.

MEER LEZEN

ERICH KEYSER, *Die Baugeschichte der Stadt Danzig*, Bohlau Verlag, Keulen/Wenen, 1972

N.W. POSTHUMUS, *De Oosterse handel te Amsterdam. Het oudst bewaarde koopmansboek van een Amsterdamse vennootschap betreffende de handel op de Oostzee 1485-1490*, E.J. Brill, Leiden, 1953

GABRI VAN TUSSENBROEK, *De houten eeuw van Amsterdam. Bouwen, wonen en werken in de middeleeuwse stad. 1275-1578*, Prometheus, Amsterdam, 2023